

Ramban
Multiple Truths and Alternative Facts in the Torah

Rabbi Moses ben Nachman (Ramban, Nachmanides) was born in Gerona, Spain in 1194, and died in Israel, 1270. Ramban was the outstanding Torah authority of his generation. After he left Spain, his famous disciples, Rashba and Rabbi Aaron Halevi (to whom the Sefer Ha - Chinuch is often ascribed), took over as spiritual leaders of Spanish Jewry. Ramban's multifaceted literary activities included commentaries on the Bible and Talmud, halachic codes, responsa, works on mysticism and philosophy, and sermons. In 1267, in the aftermath of a public debate with the apostate Pablo Christiani, which was forced upon Ramban by the king and Christian clergy of Catalonia, and decided in favor of the Christians from the outset, Ramban was banished from Spain. At age 73, Ramban took the difficult and dangerous trip to Israel and fulfilled his life's dream of settling in the holy land. There Ramban restored the Jewish community in Jerusalem, which had previously been destroyed by invading Tartars. Accordingly, Ramban is considered the father of modern Jewish settlement in Jerusalem. Like Maimonides and many other Spanish rabbinic scholars, Ramban was a practicing physician.

1. Ramban's Introduction to the Torah

בשם האל הגדול והנורא. אתחיל לכתוב חידושים בפירוש התורה. באימה ביראה ברתת בזיע במורא. מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה.
שואל סליחה מבקש מחילה וכפרה. בקידה בברכה בהשתחויה. עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה.
ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה. שאין ביצת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה. כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה. הצפונים בביתה הטמונים בחדרה...
אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה. והיא בלבי כאש אוכלת בוערה. בכליותי עצורה.
לצאת בעקבי הראשונים אריות שבחבורה. גאוני הדורות בעלי גבורה.
להכנס עמם בעובי הקורה. לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים. במצות ואגדה. ארוכה בכל ושמורה.
ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה. פרושי רבנו שלמה. עטרת צבי וצפירת תפארה. מוכתר בנימוסו במקרא במשנה ובגמרא. לו משפט הבכורה. בדבריו אהגה. באהבתם אשגה. ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה.
בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה. אשר בפירושו זכורה.
ועם רבי אברהם בן עזרא. תהיה לנו תוכחת מגולה ואהבה מסותרת.
והקל אשר ממנו לבדו אירא. יצילני מיום עברה. יחשכני משגיאות ומכל חטא ועברה. וידריכני בדרך ישרה.
ויפתח לנו שערי אורה. ויזכנו ליום הבשורה...

In the name of the great and awesome God, I will begin to write my insights to the Torah with fear and trembling. I pray and confess with a broken heart and spirit.
I ask forgiveness with bowing and kneeling until my vertebrae stick out.
My soul knows with clear knowledge that an ant eggs compared to the heavens is bigger than my understanding of the hidden secrets of the Torah.

...

But, what can I do, my heart yearns for Torah, it is like a consuming fire in my heart and organs.
To go out following the earlier rabbis, that group of lions, the powerful geniuses of the generations.
To enter into the same room as them. To write about the Torah explanations and midrashim, in the laws and the stories, encompassing and guarded.
I will set as my light the pure candelabra, the explanation of Rabbeinu Shlomo, the desired and glorious crown and, crowned with knowledge of Scripture, Mishna, and Gemara, to him is the right of the firstborn. In his words I will speak, I will be passionate with my love for them, I will discuss and examine all of the explanations and midrashim that he mentions.
And with Rabbi Abraham Ben Ezra we will have open rebuke and hidden love.

And the God that I exclusively fear, may He save me from the day of wrath and guide me on the straight path...

2. Ramban's introduction to Bereshit

ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה, אבל אתנהג כמנהג הראשונים להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות, הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים, ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. וקל חנון יחנונו ויברכנו, ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם.

And now, see what I will respond to those asking why I'm writing this commentary to the Torah. I will act as the earlier ones, to calm the minds of the students, weary of exile and troubles, who read the parsha every week and on holidays, to draw their hearts with explanations and some pleasant words to those who understand. May the graceful God, show us grace and bless us, and may we find grace and wisdom in the eyes of God and man.

ואני הנני מביא בברית נאמנה, והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בספר הזה, לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה, כי אני מודיעו נאמנה שלא יושגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה, זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מביין.

And I, behold, bring a faithful covenant, giving fitting advice to everyone who looks in this book, they should not logically analyze or think about any of the hints that I write in the secrets of the Torah. For I am faithfully saying that they will not understand my words, except through the mouth of a wise Kabbalist to the ear of an understanding Kabbalist.

3. Bereshit 10:8-9

וכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרוֹד הוּא הַחַל לְהִיּוֹת גִּבּוֹר בְּאָרֶץ: הוּא־הָיָה גִבּוֹר־צִיד לְפָנָי ה' עַל־כֵּן יֵאמַר כְּנִמְרוֹד גִּבּוֹר צִיד לְפָנָי ה':
Cush also begot Nimrod, who was the first man of might on earth. He was a mighty hunter by the grace of the LORD; hence the saying, "Like Nimrod a mighty hunter by the grace of the LORD."

4. Rashi there

לְהַמְרִיד כָּל הָעוֹלָם עַל הַקְּב"ה בְּעֶצְת דּוֹר הַפְּלָגָה:

Mighty in causing the whole world to rebel against the Holy One, blessed be He, by the plan he devised for the generation that witnessed the separation of the races (דור הפלגה) to build the Tower of Babel (Genesis Rabbah 23:7).

גבר ציד. צד דעתן של בריות בפיו, ומטען למרד במקום:

He ensnared the minds of people by his words, misleading them to rebel against the Omnipresent (Genesis Rabbah 37:2).

5. Rashbam there

לפני ה' - בכל העולם. וכן: ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים, בכל עולמו של הקב"ה לא הייתה עיר גדולה כנינוה.
On the whole world, And likewise in the Book of Jonah it describes Ninveh as a big city to God, meaning in the whole world of God there was no city as Nineveh.

6. Ibn Ezra there

נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות אם לא נכתב

Don't seek a reason for all names, if none is giving in the text.

והוא החל. להראות גבורות בני אדם על החיות כי ה' גבור ציד

He began to show the strength of humans over animals, for he was a trapper.

וטעם לפני ה'. 'שה' בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט. והדרש דרך אחרת

The meaning of "Before God" is that he would build altars and offer the animals as sacrifices.

This is a peshat. And the drasha is something else.

7. Ramban there

צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום על כן יאמר על כל אדם מרשיע בעזות פנים ויודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש"י וכן דעת רבותינו. ורבי אברהם פירש הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופירש "לפני ה'" שהיה בונה מזבחות ומעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך... וסיפר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה' להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה

He ensnared the minds of people by his words, misleading them to rebel against the Omnipresent... This is the explanation of Rashi and this is the opinion of our Sages. But Rabbi Abraham explain the opposite according to Peshat... And his words are incorrect, for he is making the wicked righteous, for our sages knew his wickedness through received tradition. It seems correct to me that he began to rule with might over people. He was the first king, for before his days, there were no wars and no kings ruled... And it speaks about his power, for he was a powerful hunter to overpower the animals and to trap them. And it says "before God" to stress that there was no one under the heavens that was like him in strength

8. Bereshit 1:29-30

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נַתַּתִּי לָכֶם אֶת-כָּל-עֵשֶׂב זֶרַע זָרַע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וְאֶת-כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ פְרִי-עֵץ זֶרַע זָרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ: וְלִכְלֵ-חַיַּת הָאָרֶץ וְלִכְלֵ-עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכֹּל רוֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת-כָּל-יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וְיִהְיֶינָה:

God said, "See, I give you every seed-bearing plant that is upon all the earth, and every tree that has seed-bearing fruit; they shall be yours for food. And to all the animals on land, to all the birds of the sky, and to everything that creeps on earth, in which there is the breath of life, [I give] all the green plants for food." And it was so.

9. Rashi there

הַשְּׁנֵיהֶם לְהֵם בְּהֵמוֹת וְחַיִּוֹת לְמֵאֲכָל, וְלֹא הִרְשָׁה לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ לְהַמִּית בְּרִיָּה וְלֵאכֹל בְּשָׂר, אֲדָּ כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב יֵאכְלוּ יַחַד כָּלָם, וְכִשְׁבָּאוּ בְּנֵי נֹחַ הִתִּיר לָהֶם בְּשָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר "כָּל רֹמֵשׁ אֲשֶׁר הוּא חַי וְגו' כִּי יֶרֶק עֵשֶׂב" שֶׁהִתְרַתִּי לְאָדָם הִרְאִשׁוֹן "נַתַּתִּי לָכֶם אֶת כָּל"

Scripture places cattle and beasts on a level with them (human beings: that is, it places all alike in the same category) with regard to food, and did not permit Adam to kill any creature and eat its flesh, but all alike were to eat herbs. But when the era of the "Sons of Noah" began He

permitted them to eat meat, for it is said, (Genesis 9:3) “every moving thing that lives should be for food for yourselves ... “even as the herb” that I permitted to the first man, so do “I give to you everything” (Sanhedrin 59b).

10. Ramban there

נתן לאדם ולאשתו “כָּל עֵשֶׂב זֶרַע נֹרֵעַ” וכל פרי עץ, ולחית הארץ ולעוף השמים נתן “כל ירק עשב” לא פרי העץ ולא הזרעים, ואין מאכלם יחד כלם בשוה, אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו, והוא פשוטו של מקרא. He gave to Adam and his wife every seed-bearing herb and all of the fruits of the tree. To the animals of the land and the birds of the heaven, he gave every grassy herb, not the fruits of the tree or the seeds. Their food is not for all of them together equally, but until the Noahides, they were not allowed to eat meat, according to our Rabbis. This is the simple meaning of the verse.

והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם, נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת, ויש להם בחירה בטובתם ומזונייהם ויברחו מן הצער והמיתה, והכתוב אומר “מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הִיִרְדָּת היא למטה לאֲרֶץ” (קהלת ג כא).

This is because the owners of the moving soul have a bit of an elevation in their souls; they may be compared in it to the intelligent soul, having a choice in their good and their foods-, and fleeing from pain and death. Indeed, the verse says (Kohelet 3:21), “Who knows whether the spirit of man goes upward and the spirit of the beast goes down into the earth?”

וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ, ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו.

When they sinned, and every flesh corrupted its way upon the earth, He decreed that they would die in the Flood, and because of Noach they were saved, in order that the species might survive, so He gave them permission to slaughter and eat, that this might serve for their survival.

ועם כל זה לא נתן להם הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי. והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב (ויקרא יז יד) “כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשֶׂר דָּמוֹ בְּנַפְשׁוֹ הוּא”

Nevertheless, there was no permission given to them [to partake] of the soul, and He forbade them [to eat] a limb from a living animal. Similarly, He added for us the commandments to forbid every type blood, because it maintains the soul, as it says (Vayikra 17:14), “For the soul of every flesh, its blood is in its soul.”

11. Bereshit 12:10, 20

וַיְהִי רָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְגֹר שָׁם פִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ... וַיֵּצֵאוּ עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיִּשְׁלְחוּ אוֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֵׁר־לוֹ:

There was a famine in the land, and Abram went down to Egypt to sojourn there, for the famine was severe in the land... And Pharaoh put men in charge of him, and they sent him off with his wife and all that he possessed.

12. Ramban Bereshit 12:10

ויהי רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו והקב"ה נקם נקמתם בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובוזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר (שמות א כב) "וכל הבת תחיון" והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים... ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתוב "ויהי רעב בארץ" בישראל כתיב (להלן מה ו) "כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ" Behold, Avraham went down to Egypt due to hunger, to live there temporarily in order to save his life in the days of drought, and the Egyptians exploited him without cause to get his wife, and the Holy One of Blessing avenged them with great afflictions, and brought him out from there with cattle, silver and gold, and Pharaoh had commanded men to send him. And it is a hint from him, since his children went down to Egypt because of hunger to live temporarily in the land, and the Egyptians did evil to them and took their wives, as it says (Exodus 1:22) "And every girl you shall let live," and the Holy One of Blessing avenged them with great afflictions until they were taken out with silver and gold and sheep and cattle, with many possessions, and they pressed them to be gone from the land. Not a single incident that befell the father didn't befall the children... And you find that everything that was written regarding Avraham was also written regarding his descendants: regarding Avraham it is written and there was famine in the land, regarding Israel it is written this is already two years of famine in all the land.

ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלקים כח לעזור ולהציל גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלקים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא:

And you should know that our father Avraham committed a great sin unintentionally, in which he brought his righteous wife to stumble into transgression because of his fear of getting killed, and he should have trusted God to have saved him, his wife and all that was his, because God has the power to help and to save. Also, his leaving the land of which he had been commanded at the beginning due to famine, this was a transgression that he committed, because God would have saved him from dying in a famine. And because of this deed it was decreed that his seed would be in exile in Egypt under the hand of Pharaoh.

13. Shemot 2:23-25

וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הֵהֱם נִימַת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבָדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל־הָאֱלֹקִים מִן־הָעֲבָדָה: וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אֲבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּדַע אֱלֹקִים:

A long time after that, the king of Egypt died. The Israelites were groaning under the bondage and cried out; and their cry for help from the bondage rose up to God. God heard their moaning, and God remembered His covenant with Abraham and Isaac and Jacob. God looked upon the Israelites, and God took notice of them.

14. Ramban there

רש"י פירש וידע אלקים, נתן עליהם לב ולא העלים עינו מהם ונכון הוא על דרך הפשט, כי בתחילה היה מסתיר פניו מהם והיה לאכול, ועתה שמע אלקים נאקתם וראה אותם, לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם...

This is correct according to the peshat, for at first He was hiding His face from them, and they were devoured by slavery but at this point God hears their cry and sees them. This means that He did not hide His face anymore; He acknowledges their pain, everything done to them and everything needed for them...

ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה, לומר כי עלה ענויים למאור פניו וקרב אותם אל הדעת, כענין בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור (חבקוק ג:ב) ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלקים, ויזכר אלקים, ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות עו), תבינהו משם:

According to the truth, this verse has one of the greatest secrets of the mysteries of the Torah... and this verse is explained in the Midrash of Rabbi Nechunya ben Ha-kaneh. You will understand it from there.

15. Bereshit 35:16, 19

וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד פְּבַרְת־הָאָרֶץ לְבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתִּקְשׁ בְּלִדְתָּהּ... וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדָרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לְחֶם:

They set out from Bethel; but when they were a *kivra* of land away from Ephrath, Rachel was in childbirth, and she had hard labor... Thus Rachel died. She was buried on the road to Ephrath—now Bethlehem.

16. Ramban there

מנחם פירש לשון "כביר" מהלך רב ... בנעמן מצינו (מלכים ב ה יט) "וילך מאתו כברת ארץ". ואומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י. והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון ואיננה שרשית ומוצא המלה "היו לברות למו" "ותברני לחם" ענין אכילה מועטת בבקר. ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך.

Menachem says that "kevir" is a long walk... We see with Naaman (in II Melachim) "He went away from him a *kivra* of land." I therefore say that it is a measure of land. – these are the words of Rashi. And what is correct is that which Rabbi David Kimchi says, that the "kaf" is not part of the word, but it is a preposition. And we find the word as in "they became like food for them" and "let her serve me bread" [both examples use the root bet.reish.hey] referring to a small amount of food eaten in the morning. And it's meaning is that it is a distance of land that a person can walk from the morning until breakfast, for that is how all travelers measure.

זה כתבתי תחילה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לקל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י.

This is what I wrote initially. But now that I have merited to come to Jerusalem, praised God, I have seen this with my eyes, and I see that the distance between the grave of Rachel and Beit Lechem is less than a mil. And behold, this rejects the above approach, and also the words of Menachem. But, it is a distance, as Rashi said.